

*Марія Тадеєва,
доктор педагогічних наук, завідувач
кафедри романо-германської філології,
Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка
Степана Дем'янука*

РОЗВИТОК ШКІЛЬНОЇ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ В ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

У статті досліджується сучасний розвиток шкільної іношомовної освіти в Чеській Республіці. Ставши в 1990 році членом Ради Європи, Чехія бере участь в багатьох міжнародних мовних проектах європейських країн. Модернізація іношомовної початкової та середньої освіти вимагає передусім зміни програми навчання, принципів, форм і методів роботи з учнями. Також у статті розглядається проблема підготовки педагогічних кадрів для сучасної іношомовної освіти, окреслюються основні тенденції вивчення сучасних мов.

Ключові слова: *шкільна іношомовна освіта, програма навчання, підготовка вчителя іноземних мов.*

В статье исследуется современное развитие школьного иноязычного образования в Чешской Республике. После вступления в 1990 году в Совет Европы, Чехия принимает активное участие во многих международных языковых проектах. Модернизация начального и среднего иноязычного образования требует прежде всего изменения программы обучения, принципов, форм и методов работы с учениками. Так же в статье рассматривается проблема подготовки педагогических кадров для современного иноязычного образования, выделяются основные тенденции обучения современных языков.

Ключевые слова: *школьное иноязычное образование, программа обучения, подготовка учителя иностранных языков.*

The article deals with the modern foreign language education development in Czech Republic. Since 1990 as a member of the Council of Europe it has participated in various international language projects of European countries. Modernization of primary and secondary school foreign language education demands first of all curriculum change, new principles, forms and methods of education process formation implementation. The article also contains the materials concerning foreign language teachers training and the main tendencies of modern languages acquisition has been determined by the author.

Key words: *school foreign language education, curriculum, foreign language teachers training.*

Система мовної освіти в об'єднаній Європі є засобом формування нової генерації європейської молоді, основними рисами якої є мобільність, культура мови та релігійна толерантність, професіональність, відкритість, відданість загальнолюдським цінностям. Сьогодні мова, як основний засіб спілкування, виконує роль інструмента, що забезпечує мобільність, ефективний обмін інформацією, поглиблення співробітництва в багатонаціональній Європі. Мовне розмаїття сучасної Європи офіційно представлено 46 країнами членами Ради Європи, кожна з яких нараховує певну кількість регіональних мов та мов національних меншин [3].

За останні 10–15 років повністю змінилася мовна політика в країнах Ради Європи. До складу Європейського союзу ввійшли нові держави, які були раніше членами соціалістичного табору та користувалися іншими принципами побудови мовної політики й мовної освіти. Системи іншомовної освіти в постсоціалістичних країнах раніше базувались на пріоритетному вивченні російської мови, а не сучасних західноєвропейських мов. Тому в 90-х роках ХХ століття поряд із соціальними, політичними, економічними реформами в цих країнах відбулося реформування, або модернізація мовної політики та мовної освіти. На зміну російськомовності сьогодні акцент у розвитку іншомовної освіти ставиться на сучасні західноєвропейські мови: англійську, німецьку, французьку, іспанську, італійську тощо. До таких постсоціалістичних країн – нинішніх членів Ради Європи та Європейського Союзу – відноситься Чеська Республіка, яка раніше входила разом зі Словаччиною до складу Чехословаччини. Ця маленька слов'янська держава Центральної Європи сьогодні може пишатися своїми успіхами в реалізації мовної політики на основі правильно побудованої нині системи шкільної іншомовної освіти [3].

Метою нашого дослідження є аналіз організації системи навчання іноземних мов у школах Чехії (населення якої є більш-менш етнічно однорідним), починаючи з молодшого шкільного віку, в контексті програми середньої школи, а також дослідження чеського досвіду підготовки вчителів іноземних мов для викладання в школах різних типів. Сучасний стан розвитку іншомовної освіти в Україні потребує використання досвіду модернізації цієї ланки освіти в наших чеських сусідів, які взяли курс на європеїзацію шкільної іншомовної освіти.

В Україні сьогодні відбуваються значні позитивні зміни в організаційному та в змістовому аспектах шкільної іншомовної освіти: виділяються освітні та самоосвітні функції школи, професійна значимість на ринку праці, що в свою чергу призводить до посилення мотивацій у вивченні мов міжнародного спілкування.

Для розвитку сучасної іншомовної освіти необхідна міжпредметна інтеграція та багаторівневий підхід до вивчення іноземних мов, орієнтація на міжкультурний аспект оволодіння мовами. Сьогодні важливо детальніше ознайомитися з досвідом європейських країн у реформуванні

шкільної системи навчання іноземних мов, щоб запроваджувати кращі його елементи в Україні. В цьому відношенні нам важливо вивчити досвід роботи в країнах постсоціалістичного табору, в яких у процесі становлення сучасної іншомовної освіти виникли проблеми, аналогічні за складністю з українськими. Тому досвід модернізації шкільної іншомовної освіти Чеської Республіки сьогодні залишається зовсім невивченим, а наукові студії чеських педагогів, лінгводидактів, методистів недослідженими в Україні.

Початок дев'яностих років ХХ століття та інтеграційні процеси на європейському континенті зробили величезний вплив на суспільно-політичні, культурно-мовні та освітні тенденції розвитку Чеської Республіки. Розпад країн соціалістичної співдружності, крах соціалістичної ідеології і політики призвів до переорієнтації і переформатування основних засад мовної політики і мовної освіти. Політика обов'язкового вивчення російської мови в цих країнах докорінно змінилася. В мовну освіту на зміну домінування російської мови прийшло розмаїття сучасних європейських мов як от: англійська, німецька, французька, іспанська, італійська, тощо. Широкого розмаху набула білінгвальна освіта, що характерно для системи навчання в більшості країн, які вступили до нового співтовариства – Європейського Союзу.

У рамках об'єднаної Європи постає ще одна проблема, пов'язана з іноземними мовами, – зростаюча мобільність молодих людей в питаннях навчання та майбутнього працевлаштування. Мобільність ринку робочої сили, ріст кількості мігрантів, необхідність їх інтеграції та вторинної соціалізації обумовили виникнення нових потреб, зокрема, модернізації змісту навчання іноземних мов, спрямованої на забезпечення можливості спілкування осіб, що належать до різних культур, в процесі якого стикаються різні цінності, орієнтації, норми і моделі поведінки. З розвитком комунікативного підходу в повоєнні десятиліття змінилася не тільки організація процесу навчання мов, а й підходи та методики навчання.

Тепер цей процес реалізується у відповідності до реального спілкування завдяки моделюванню основних закономірностей іншомовного спілкування.

Всі ці риси сучасної мовної політики характерні і для Чеської Республіки, яка вийшла зі складу Чехословаччини та вступила до Європейського Союзу. Фахівці-освітяни розробляють нові концепції побудови шкільної іншомовної освіти, нові навчальні плани та програми з сучасних мов, модернізують систему підготовки вчителя для навчання мов різних вікових групах, активно шукають шляхи й форми підвищення кваліфікації вчителів іноземних мов, яких і досі не вистачає в багатьох сільських школах Чехії.

Теоретико-методологічну базу організації іншомовної освіти в цій країні складають праці провідних вчених Заходу, як-от: Р. Венцель

(R. Wenzel), Дж. Гірард (J. Girard), С. Крашен (S. Krashen) [6; 7].

У Чехії проблемами шкільної іншомовної освіти займається З. Факлова (Zuzana Faklova), яка зайнята розробленням програм для навчання сучасних мов у початковій та середній школі, а також оцінюванням мовної компетенції школярів [8]. Вчені-дослідники Д. Коварікова та Дж. Масарікова (Kovarikova D., Masarikova J.) в монографії [9] аналізують історію розвитку освіти з рідної мови та сучасних іноземних мов у Чеській Республіці в другій половині ХХ століття. Цікавою з точки зору підходів і методів навчання іноземних мов в школі вважається робота Р. Люміра (Ries Lumir) [10].

За останні десять років система освіти в Чехії зазнала інтенсивних змін та трансформацій. Також у Чеській Республіці відбулося багато змін в системі навчання і підготовки вчительських кадрів з 1989 року.

Перший етап трансформації в галузі початкової і середньої освіти завершився в 1994 році. Суть його полягала в зростанні кількості учнівських місць та отриманні можливостей для учнів вільно вибирати форми навчання.

Швидкий ріст освітніх можливостей та різноманітність курсів вивчення зумовлений певними базовими змінами, а саме:

- розширенням освітньої системи шляхом створення нових типів шкіл та нових форм освіти (багаторічна гімназія, інтегровані середні школи, вищі професійні школи, введення бакалаврських програм на університетському рівні);
- введенням приватної освіти та підтримкою її функціонування;
- законними доповненнями щодо фінансування шкіл, які субсидуються з державного бюджету; дозвіл на персональний прийом на навчання;
- зростанням автономії та персональної відповідальності шкіл щодо роботи з учнями, батьками та викладацьким складом, а також вільним вибором основних цілей діяльності школи та змісту методів навчання.

Всі ці заходи формують атмосферу доброї конкуренції серед шкіл з метою створення творчого підходу до навчання дітей.

Важливу роль в цьому напрямі відіграють приватні школи, від яких вимагається введення обов'язкових інноваційних програм навчання, нових предметів, нових підходів і методів до організації навчального процесу. Майбутнє приватної освіти повністю залежить від вміння якісного наповнення навчальних програм та організації високого рівня викладання предметів у кількісно невеликих класних колективах. В кінці минулого століття (1998–1999 рік) в Чехії нараховувалося 51 приватна і церковна школа та 64 гімназії, а в 2008 році (за даними Statistical Yearbook on the Czech Republic) система освіти в цій країні включає такі сектори:

- дошкільна освіта (для дітей 3–5 річного віку);
- базові школи (для школярів від 6 до 14 років);
- середні школи (для школярів від 15 до 18 років);

- спеціальні школи (для дітей зі спеціальними навчальними потребами);
- позашкільні навчальні заклади;
- вищі навчальні заклади, включаючи університети [9].

Всі школи та навчальні заклади (за винятком вищих навчальних закладів) є частиною державної або недержавної системи освіти.

Дошкільна освіта розпочинається з трьох років при умові, що дитина є достатньо самостійною і зрілою.

Обов'язкова освіта, починаючи з дев'яти років, забезпечується базовими школами. Нижчий рівень базової школи відповідає початковій освіті (1–5 класи), де учні отримують загальну підготовку, фізичне та естетичне виховання. Зазвичай, один вчитель викладає всі предмети. Вищий рівень базової школи (6–9 класи) відповідає молодшій середній школі та забезпечує підготовку з рідної мови, математики, природничих та суспільних наук, тобто історії, географії, фізики, хімії та інших предметів, включаючи іноземні мови. Кожну дисципліну викладає окремий викладач. Талановиті діти можуть відвідувати школи з розширеним або поглибленим вивченням іноземних мов, математики, спорту тощо. Рівень знань учнів визначається усними або письмовими іспитами.

Старша ланка середньої освіти спрямована на підготовку учнів до різного роду занять чи до продовження навчання в університеті або в коледжі. В Чехії існує п'ять типів середніх шкіл:

- гімназії;
- середні технічні школи;
- консерваторії (музичні школи);
- середні професійні заклади освіти;
- інтегровані середні школи.

Вищі середні професійні школи (не університетської освіти) відкриті для випускників всіх типів шкіл, які склали іспити на атестат зрілості. Основною метою цих закладів є підготувати студентів за два роки до володіння певною професією з метою майбутнього працевлаштування.

Національна система шкільної освіти, включаючи цілі, зміст, предмети вивчення, а також організацію роботи вчителів і студентів, відноситься до повноважень центрального органу держави – Міністерства освіти. Паралельно до концептуальних та структурних змін в освітній системі значні зміни відбулися з 1990 року в процесі розуміння, тлумачення та впровадження освітньої документації.

Важливим поштовхом до реформування програми середньої школи стало рішення Міністерства освіти дозволити школам:

- вносити зміни в навчальний план (до 10 % годин);
- відводити на вивчення предметів за індивідуальним вибором учнів (до 30 % годин);
- створювати авторські навчальні програми, які повинні затверджуватися Міністерством освіти.

У Чехії були опубліковані навчальні програми для шкіл кожного рівня або плани школи окремо для початкової та середньої ланки. Основні нормативні документи або навчальні плани включають обов'язкові предмети, їх місце і кількість годин в тижневому навантаженні школяра. Окремо також розписані програми з навчання додаткових предметів, або предметів за вибором учня в кожному навчальному році.

На фоні загальних змін шкільної освіти в Чехії розглянемо проблеми побудови сучасної іншомовної освіти. Ми розпочнемо цей аналіз з характеристики системи підготовки вчителя іноземних мов в цій країні.

Зазвичай висококваліфіковані вчителі іноземних мов у базовій та середній школі повинні мати університетську освіту. Програма підготовки вчителя сучасних мов включає дисципліни з теорії мови, психології, методики викладання іноземної мови та практичне володіння мовою.

Беручи до уваги той факт, що з 1989 року в Чеській республіці змінилася мовна політика, замість російської мови, як іноземної, з'являється потреба у вивченні англійської, німецької, французької та інших іноземних мов. У 1992 році були започатковані проекти з підготовки вчителів англійської та німецької мов у співробітництві з інститутом Гете та Британською Радою. В цих програмах було передбачено підготовку бакалавра для базової та середньої школи з іноземних мов терміном на чотири роки. Крім цього на педагогічних факультетах велася підготовка вчителів-фахівців з двох предметів як, наприклад, іноземної мови і математики, або іноземної мови і музики тощо. Ці програми були розраховані на чотири роки і за ними здійснювалась підготовка вчителя іноземних мов для початкової, середньої і старшої школи. Офіційну підтримку підготовки вчителів з іноземних мов здійснювали регіональні освітні центри, які мали добре підготовлених фахівців з мов, а також до цієї програми долучались країни Ради Європи, такі як Велика Британія, Німеччина, Австрія, Франція, Бельгія, Швейцарія, які задіяли свої ресурсні центри, навчальні комплекси, літературу, а також організовували обмін вчителями і викладачами. Сьогодні вчителі іноземних мов (англійської, німецької, французької, іспанської) мають свої професійні асоціації, які проводять щорічні конференції, семінари, публікують методичні матеріали. Багато вчителів іноземних мов пройшли перепідготовку в країнах-носіях мови, а також брали участь в європейських програмах з мов, таких як Сократес, Еразмус, Каменіус, Лінгва. У Чехії зараз також видається журнал *Perspective* (Перспективи) Британської Ради в Празі та журнал *Sizi jasiķu* (іноземні мови). З метою дослідження якісного складу вчителів іноземних мов у 1997 році в Педагогічному інституті в Празі було проведено аналіз компетенції вчителів іноземних мов (Kovářicová, 1998–1999) [9]. У процесі аналізу результатів дослідження виявили, що 76 % вчителів іноземних мов у чеських середніх школах мають низький рівень кваліфікації. Загалом сучасна ситуація з педагогічними кадрами з іноземних мов характеризується такими ознаками:

- недостатня кількість кваліфікованих вчителів іноземних мов;
- недостатня кількість молодих за віком фахівців через низьку заробітну плату;
- середній вік вчителів 40–50 років;
- дуже низький відсоток вчителів чоловічої статі (понад 11 %);
- навчання іноземних мов є дуже важким процесом для дітей з обмеженими потребами
- критична ситуація у процесі навчання іноземних мов на початковому і базовому рівнях (4–5 класи);
- кількість учнів в мовних групах є досить великою через недостатню кількість вчителів іноземних мов.

Набагато краща ситуація спостерігається з вивченням іноземних мов у старшій школі, де понад 66 % вчителів англійської вважаються висококваліфікованими [8].

Який же якісний склад вчителів іноземних мов у базовій школі Чехії? Згідно з дослідженнями в 1996/97 навчальному році в базовій школі працювало тільки 24 % кваліфікованих вчителів. Всі інші вчителі мають:

- ступінь бакалавра з іншого предмета і нині навчається в університетах на мовних програмах (5,8 %);
- склали державні іспити з іноземної мови (15,9 %);
- мають університетську освіту і склали державні іспит з іноземної мови (7,3 %);
- є випускниками середніх навчальних закладів (13–14 %);
- не мають зовсім офіційного документа вчителя іноземних мов (57,6 %) [9].

З метою покращення якості підготовки кадрів з іноземних мов для всіх типів середніх шкіл створені різні курси підвищення кваліфікації з іноземних мов в педагогічних центрах та в департаментах Британської Ради.

За теорією чеського лінгводидакта Р. Люміра підготовка вчителя і зміст програми шкільного навчання з іноземних мов будується на основі комунікативної методики і в програмі базової освіти надається перевага саме спілкуванню, особлива увага зосереджена також на формуванні чіткої та правильної вимови [10].

За останні два десятиріччя в Чехії великих змін зазнали навчальні програми, а також посібники, підручники для навчання іноземних мов. У додатку до «Закону про освіту», стверджується, що вчителі мають право вільно обирати підручники та інші навчальні матеріали. Щороку Міністерство освіти друкує рекомендований список підручників для навчання іноземних мов. Учні отримують в школах підручники для користування протягом навчального року, а потім повертають їх до бібліотеки.

Відомий фахівець зі шкільної іншомовної освіти Чехії Зузана Факлова (Zuzana Faklova) стверджує, що школярі навчаються за місцевими

та іноземними підручниками. В місцевих підручниках як правило є двомовні словники, а також більше місця відводиться на граматичний матеріал. Хоча іноді в цих підручниках не має окремого розділу вправ, а в підручниках для вчителя недостатньо розроблені методичні прийоми роботи. Аудіо- та відеокасети вітчизняного виробництва не завжди включають достатньо матеріалу, що характерно для іноземних підручників та посібників. У деяких школах вчителі розробляють спеціальні методичні посібники для навчання початкового курсу англійської мови, мета яких – навчити учнів працювати з шкільними підручниками та словниками.

Оцінювання знань школярів з іноземних мов відбувається зазвичай на початковому, середньому і старшому етапі за національною шкалою, починаючи від 1 (відмінно) до 5 (незадовільно) двічі на рік. У процесі вивчення англійської мови, як правило, оцінюються різні види мовленнєвої діяльності на уроці, перш за все методом тестів. Багато чеських вчителів складають тести на оцінювання граматики, лексичного запасу учня, дуже часто застосовують перекладні методи навчання.

Сучасні зміни в системі шкільної іншомовної освіти в Чехії відбуваються в контексті Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти. У 1999 році Міністерством освіти Чехії було запропоновано два важливих документа для загального обговорення. Обидва з них спрямовані на реформування системи освіти в цій галузі і включають:

- концепцію навчання і розвиток освітньої системи в Чеській Республіці. Цей документ передбачає важливість співпраці країни з Європейським співтовариством, особливо в програмах, що організовує Рада Європи: Socrates, Leonardo, Youth for Europe, Tempus;

- серію спільних документів з Радою Європи щодо реформування системи шкільного навчання. Ці документи включають аналіз сучасної освіти в Чехії, а також принципи та пріоритетні напрями майбутньої освітньої політики країни в рамках Європейського Союзу. Одним із важливих завдань є модернізація шкільної іншомовної освіти.

Чехія успішно працює в різних проектах Ради Європи, починаючи з 2001 року, що проводився як європейський рік мов [4]. В організації сучасної шкільної іншомовної освіти Міністерство освіти та відомі фахівці керуються Загальноєвропейськими рекомендаціями з навчання, вивчення та оцінювання сучасних іноземних мов. Цей проект спрямований на розроблення завдань, формування принципів, методів та оцінювання знань, вмінь і навичок з сучасних мов, а також створення нової програми навчання, навчально-методичних комплексів в рамках об'єднаної Європи. Чехія також бере участь в проекті п'ятнадцяти європейських країн, що називається «Європейський мовний портфоліо», який пов'язаний з формуванням мовної компетенції школярів. Чеська версія проекту спрямована на дослідження процесу навчання іноземних мов школярів від 8 до 15 років в різних типах шкіл.

Система оцінювання учнівських досягнень з іноземних мов в Чехії

також будується за європейським зразком. Суть її полягає в тому, що в останній рік навчання в старшій школі (у віці 18 років) учні складають іспит на сертифікат з іноземної мови, який є обов'язковим практично в усіх типах шкіл.

Існують різні точки зору на іспит з сучасних мов серед учителів, батьків, фахівців в різних школах та регіонах, немає чітких вимог Міністерства освіти щодо структури програми іспиту, змісту і форм тестів. Також важко оцінити детальний рівень знань, вмінь і навичок учнів. Ось чому концепція організації випускного іспиту з іноземних мов є дуже важливим освітнім проектом в Чеській Республіці.

Випускники державних вищих освітніх мовних закладів мають можливість скласти іспити і отримати три різних типи сертифікатів з мовної компетенції при успішному складанні:

- базового державного іспиту;
- загального державного іспиту;
- спеціального державного іспиту, коли основна увага

концентрується на письмовому або усному перекладі з рідної мови на іноземну і навпаки.

В останній час зросли можливості учнів щодо складання міжнародного мовного іспиту з англійської, німецької, французької, іспанської та італійської мов. Школярі та студенти країни беруть також активну участь у складанні іспиту з англійської мови як іноземної, що започаткувала Британська Рада. Декілька тисяч чеських студентів успішно склали цей іспит з рейтингом якості понад 80 %.

Аналіз сучасного стану розвитку шкільної іншомовної освіти в Чеській Республіці дає можливість виділити спільні загальноєвропейські тенденції її розвитку, а також виокремити особливі специфічні риси, які характерні лише для іншомовної освіти цієї країни.

У процесі багатомовного розвитку чеська мова стала мовою повного територіального поширення, тобто мовою народу, що має свою власну державу і чисельно в ній переважає.

Вивчення іноземних мов у цій країні відбувається згідно до Рекомендацій Ради Європи з мовної освіти. Однак перед освітянами Чехії стоять такі основні проблеми щодо реформування процесу навчання іноземних мов як удосконалення змісту програми з сучасних мов для середньої школи, модернізація діючих і написання нових шкільних підручників з основних мов, а також вирішення проблеми забезпечення початкової, середньої і старшої школи висококваліфікованими вчителями іноземних мов.

Особливої уваги заслуговує сьогодні участь фахівців з теорії і практиків навчання іноземних мов Чехії у загальноєвропейських програмах і проектах з іншомовної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басіна А. Від багатомовного розмаїття до багатомовної освіти. Сучасна система європейської освіти і проекти з розвитку мовної освіти / Алла Басіна // *Іноземні мови в навчальних закладах*. – 2007. – № 4. – С. 18–24.
2. Коваленко О. Удосконалення системи шкільної іншомовної освіти в контексті соціально-педагогічних трансформацій освітнього простору України / Оксана Коваленко // *Іноземні мови в навчальних закладах*. – 2007. – № 4. – С. 9–16.
3. Погрібний А. Світовий мовний досвід та українські реалії / Анатолій Погрібний. – К., 2003. – С. 14–16.
4. Тадеєва М. І. Іншомовна освіта в контексті європейського та світового суспільного розвитку / М. І. Тадеєва // *Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології : теоретичний та науково-методичний часопис*. – К., 2008. – С. 376–382.
5. Ткаченко О. Б. Українська мова і мовне життя світу / О. Б. Ткаченко. – К. : Спалах. – 2004. – С. 60–105.
6. Stephen D. Krashen. Principles and practice in second language acquisition / D. Stephen. – New York – London, 1988. – 200 p.
7. Wensel R. A General theory of Language Education / R. Wensel. – Wydawnictwo Uniwersytetu Gdanskiego, 1994. – 166 p.
8. Faklova Z. Baseline Study on Foreign Language Teaching to Young Learners in the Czech Republic: An Overview / Zuzana Faklova // *An Early Start: Young learners and modern Language in Europe and Beyond*. – 2008.
9. Kovarikova D. K Zajsteni VynkyCizich Jazyku v CR [Foreign Language Teaching in the Czech Republic] / D. Kovarikova, J. Masarikova // *Cizi jazyky*. – 1997. – № 42. – Sk. (1–2).
10. Lumir R. Auditivni a audiooralni metody vyučovani jazykum / Ries Lumir. – Praha, 1979. – Sk. 40.